

Skjøtselsforslag for Risdal, Lindesnes kommune, Agder fylke

Oppfølging av tradisjonell slåttemark som utvalgt
naturtype

Alexander Nilsson og Maria K. Hertzberg

Skjøtselsforslag for Risdal, Lindesnes kommune, Agder fylke

Forfattere: Alexander Nilsson og Maria K. Hertzberg

Publisert: 20.06.2021

Antall sider: 17 sider

Publiseringstype: PDF med aktive lenker

Oppdragsgiver: Statsforvalteren i Agder fylke

Tilgjengelighet: Dokumentet er offentlig tilgjengelig

Rapporten refereres som: Nilsson, A., Hertzberg, M.K. 2022. Skjøtselsforslag for Risdal, Lindesnes kommune, Agder fylke. Oppfølging av tradisjonell slåttemark som utvalgt naturtype. Biofokus-rapport 2022-044. Stiftelsen Biofokus. Oslo.

Forsidebilder: Engarealer på Risdal. Foto: Maria Hertzberg

Biofokus rapport 2022–044

ISSN 1504-6370

ISBN 978-82-8209-984-4

Gaustadalléen 21
NO-0349 OSLO
Org.nr: 982 132 924
post@biofokus.no
www.biofokus.no

Forord

Utarbeidelse av notat for Risdal i Lindesnes kommune er utført av Biofokus på oppdrag fra Statsforvalteren i Agder. Notatet gir faglig funderte anbefalinger for restaurering og skjøtsel av den trua naturtypen slåttemark, og er i samsvar med handlingsplanen for Utvalgt naturtype slåttemark. Den baserer seg på feltbefaring og intervjuer med grunneieren.

Rapporten er delt inn i to hoveddeler. Første del gir en kort beskrivelse av slåttemark på Sørlandet. Andre del er rettet mot den som skal utføre skjøtsel og forvaltningen, og omhandler naturgrunnlaget og dagens drift i området, samt beskrivelsen av konkrete restaurerings- og skjøtselstiltak innenfor lokaliteten.

Som vedlegg finnes en beskrivelse av den verdifulle naturtypen som inngår i drifta. Den genererer i hovedsak informasjon rettet inn mot forvaltning, inkludert søkbare egenskaper for området i Miljødirektoratets naturbase.

Biofokus takker Statsforvalteren i Agder for godt samarbeid i prosessen med notatet. Vi takker også grunneier og skjøtselsansvarlig Marit Eriksen for faktaopplysninger, god dialog og verdifulle innspill til notatet.

Oslo, 20 juni 2022

Alexander Nilsson

Enga som ble kartlagt som semi-naturlig eng i sein gjenvekstsuksesjon. Foto: Alexander Nilsson.

Innhold

1	Slåttemark på Sørlandet	5
2	Innledning	7
3	Status	9
4	Skjøtselsforslag	11
4.1	Mål for tiltak/restaurering	11
4.2	Aktuelle skjøtselstiltak	12
4.3	Oppfølging	13
5	Kilder	13
	Vedlegg	14
	Bilder 14	
5.1	Naturtypelokalitet	15
5.2	Artsliste	16

1 Slåttemark på Sørlandet

Tradisjonelle slåttemarker er naturenger i inn- og utmark med ville plantearter, som har blitt slått for å skaffe vinterfôr til husdyra. Slåttemarkene ble gjerne slått seint i sesongen, etter at de fleste plantene hadde blomstret og satt frø. De er ofte overflatelydda for stein, men har i mindre grad vært oppdyrket og tilsådd i seinere tid, og er ikke- eller i liten grad gjødsla. Slåttemarkene har tradisjonelt vært høstbeita og kanskje også vårbeita. Hvordan slåttemarkene har vært skjøttet varierer imidlertid fra sted til sted.

Slåttemarkene er ofte urterike (blomsterrike) og omtales gjerne som «blomsterenger». De huser også ofte et stort mangfold av insekter.

Artssammensetningen i slåttemarkene på Agder varierer med bl.a. avstanden til kysten, høyde over havet og jordsmonn. Etter fuktighetsforholdene i marka, skilles det mellom tørreng, friskeng og fukteng. Indre Agder har mange magre enger på grunnlendt mark og fattig grunnfjellsberggrunn. Med god hevd kan likevel fattig mark opptre relativt arts- og fargerik.

Tørrengene i skogsbygdene og dalstrøkene på Agder er de tradisjonelle «blomsterengene» med ryllik, blåklukke, gulaks, engkvein, prestekrage, smalkjempe, engfiol, firkantperikum, tiriltunge, legeveronika, stemorsblom og øyentrøst, og mer spredt med kattefot og engnellik. På mer næringsrik mark vokser flekkgrisøre, engtjæreblom og prikkperikum. På tørr mark i kyststrøkene vokser i tillegg kystgrisøre, bergmynte, rundskolm, gulmaure og blåmunke..

Tørr til frisk eng fra Landsverk i Gjerstad med prestekrage, blåklukke, engtjæreblom, føllblom, smalkjempe, hvitkløver, småsyre, tveskjeggveronika, engkvein, gulaks m.fl. T.h. tørreng fra Kjevik ved Kristiansand med mye prikkperikum og blåmunke bl.a. Begge foto ES.

I fattig *friskeng* (litt fuktigere eng) finnes på Agder gjerne finnskjegg, blåtopp, jonsokkoll, småengkall, bakkefrytle, ryllik, blåklukke, rødknapp, blåknapp, prestekrage, karve, gjeldkarve, engsyre, hvitkløver, tepperot, føllblom, engsoleie, øyentrøst, stormaure, tveskjeggveronika og legeveronika. Spredt kan også mindre vanlige arter som nattfiol, harerug, hvitkurle og solblom dukke opp. Hvitkurle og solblom står på den norske rødlista for arter (Artsdatabanken 2021).

Agder, og spesielt øvre Setesdal, er et kjerneområde for solblom i Norge. På frisk mark med rikere berggrunn eller på mark som tilføres rikt sigevann, kan det i tillegg vokse arter som rødsveve, skogstorkenebb, søstermarihånd, brudespore, marinøkkel og storblåfjær. Ved kysten kan man finne kystmaure, marigras og jordnøtt (Vest-Agder), og i fjellet vokser hvitkurle, grønncurle, svarttopp, fjellbakkestjerne og snøsøte i slik kulturmark. Flere av disse er trua i Norge i dag.

Planter en kan finne i slåttemarkene på Agder; f.v. rødknapp, harerug, tirilltunge og engnellik. Engnellik er relativt sjelden å finne. Alle foto ES.

I de fuktigste områdene vokser gjerne arter som: hvitbladtistel, enghumleblom, krypsoleie og hanekam.

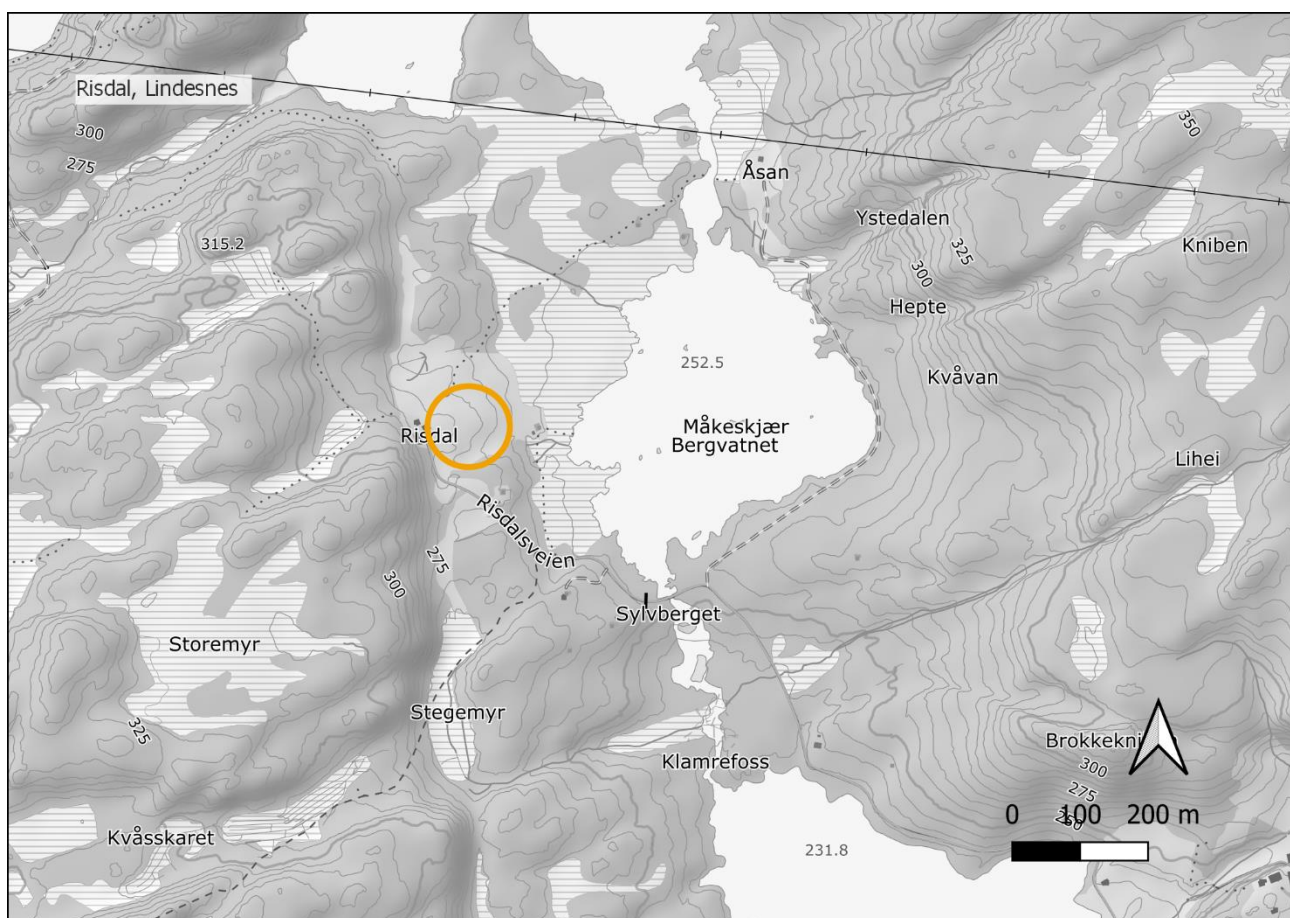

Fuktig slåttemark med mye hanekam og duskstarr på Sandøya i Tvedestrand. Foto ES.

Mange gamle slåttemarkar brukes i dag til beite eller er grodd igjen. «Tradisjonelle» slåttemarkar har derfor blitt svært sjeldne og det er spesielt viktig at gjenværende slåttemarkar holdes i hevd. Generelle restaurerings- og skjøtselstiltak er omtalt i veiledningsheftet (Svalheim et al. 2018), og konkrete råd for skjøtsel av din lokalitet beskrives i denne skjøtelsesplanen. Nærmere omtale av ulike plantearter fra engene finnes i Bondens kulturmarksflora for Sørlandet (Bele et al. 2011). Mye av denne teksten om slåttemark på Sørlandet er hentet fra den.

2 Innledning

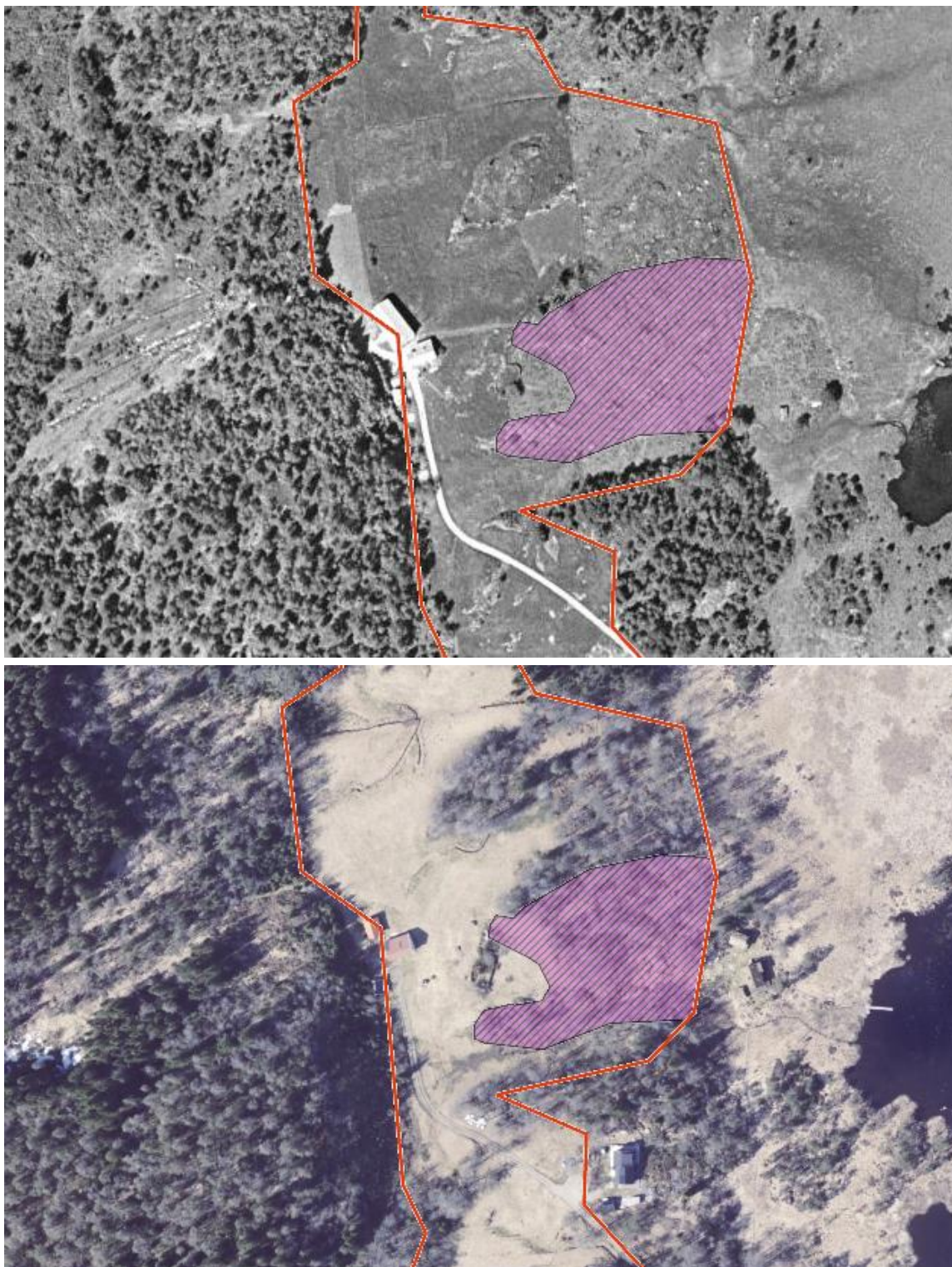
Skjøtselsnotat for lokalitet Risdal i Lindesnes kommune er laget av Biofokus ved Alexander Nilsson, på oppdrag for Statsforvalteren i Agder. Notatet gir faglig funderte anbefalinger for restaurering og skjøtsel av den trua naturtypen slåttemark, og er i samsvar med handlingsplanen for Utvalgt naturtype slåttemark. Lokaliteten ligger i Lyngdal kommune, gårds- og bruksnummer 52/17. Den består av en engteig som ligger i tilknytning til husene på plassen. Notatet baserer seg på feltbefaring 23. juni 2021, utført av Alexander Nilsson og Maria K. Hertzberg (begge i Biofokus), og samtale med grunneier Marit Eriksen. Kartleggingsmetodikk følger Miljødirektoratets instruks basert på NiN2 (heretter omtalt som MI), engene er i tillegg vurdert etter DN Håndbok 13 (Svalheim 2018) for å se om de kan kvalifiseres til utvalgt naturtype.

Figur 1. Det undersøkte området ligger vest for Bergvatnet i Lindesnes kommune.

Det er ikke registrert slåttemark på lokaliteten fra før, og det er ingen tidligere registreringer i Naturbase på tomta. Enga i området er i denne omgang registrert som semi-naturlig eng med svært redusert kvalitet og etter DN-håndbok 13 kvalifiserer den foreløpig ikke til naturtype. Til det har den for få semi-naturlige arter og er sterkt gjengrodd, noe som tilsier lav prioritet iht. DN-håndbok 13. Med restaurering og skjøtsel kan den trolig oppnå lokal verdi (C-verdi) på sikt. Den oppfylder dermed per i dag ikke forskriftens krav til utvalgt naturtype. Enga er preget av gjengroing (se historiske flyfoto i figur 2), men dersom restaurering iverksettes er det sannsynlig at den kan få høyere kvalitet på sikt. Det vil være behov for å fjerne en del trær før man kan begynne med ordinær slått.

Lokaliteten ligger vest for Bergvatnet, og er i dag omkranset av skog og intensivt drevet jordbruksareal. Berggrunnen består av massiv granitt (NGU 2022a), som i utgangspunktet utgjør et fattig grunnlag for vegetasjonen. Jordsmonnet er tynt til usammenhengende og består av morenemateriale (NGU 2022b).

Figur 2. Flyfoto fra Risdal i 1959 (øverst) og 2018 (nederst). Arealene som nå er avgrenset som slåtte­mark (rosa-skravert lag) var i 1959 helt uten trær, og ser ut til å ha hatt et tydelig beite-/slåtte­markspreg tidligere. I 2018 og ved befaring i 2021 var store deler av arealet tresatt og i sein gjenvekstsukkesjon. Arealene i nord og som ikke er avgrenset hadde et mer skoglig preg.

Jordbruksarealene rundt Risdal benyttes i dag til intensiv fôrproduksjon der engene gjødsles og slås hvert år. Graset høstes av lokale bønder, og benyttes til fôr. Arealene vest for hovedbygningen på Risdal er mer kupert og inngår ikke i dagens jordbruksdrift, og bærer i dag sterkt preg av gjengroing. Store deler av arealet er i dag tresatt, men bærer likevel preg av at området tidligere er brukt til slått/beite.

3 Status

Jordbruksarealene rundt Risdal bærer i dag preg av enten svært intensiv drift eller opphørt drift. På de intensivt drevne arealene gjødsles det aktivt, også med kunstgjødsel, og det er også tenkelig at de gjengrodde arealene opplever gjødslingseffekt som følge av avrenning fra de intensivt drevne arealene. Og gjengroingen på arealene med opphørt drift skaper en gjødslingseffekt i seg selv.

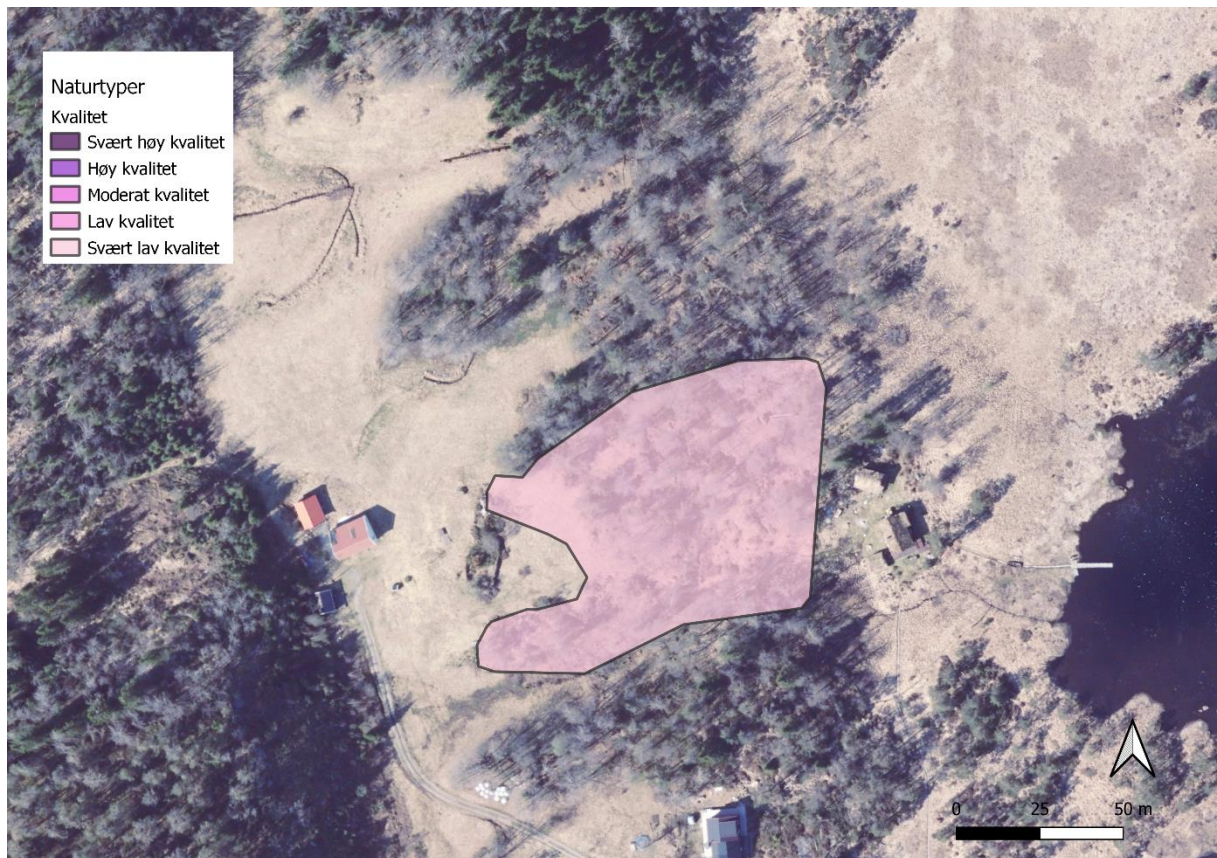
De gjengrodde arealene er likevel de som i dag ligner mest på semi-naturlig eng, og deler av disse ble kartlagt som semi-naturlig eng i sein gjenvekstsuksisjon (figur 3). Kartleggingsenheten som ble registrert er T32-C-5 (svakt kalkrik eng med mindre hevdpreg), med gulaks, knollerteknapp og tepperot som skillearter. Her forekommer både typiske semi-naturlig eng-arter og næringskrevende arter om hverandre. Da lokaliteten er helt gjengrodd med trær ble den vurdert til å ha svært redusert tilstand og får derfor svært lav lokalitetskvalitet etter MI-instruksen. Dagens tilstand er resultatet av langvarig opphør av drift, men engarealene har fremdeles visse kvaliteter og potensiale dersom restaurering og påfølgende skjøtsel iverksettes.

Lokaliteten har ikke kvaliteter som gjør at den per i dag kan avgrenses og verdisettes etter DN-håndbok 13, og den har dermed ikke status som utvalgt naturtype.

Tabell 1: Naturtyper kartlagt etter MI i kulturlandskapet på Risdal i 2021, og etter DN-13 verdivurdering.

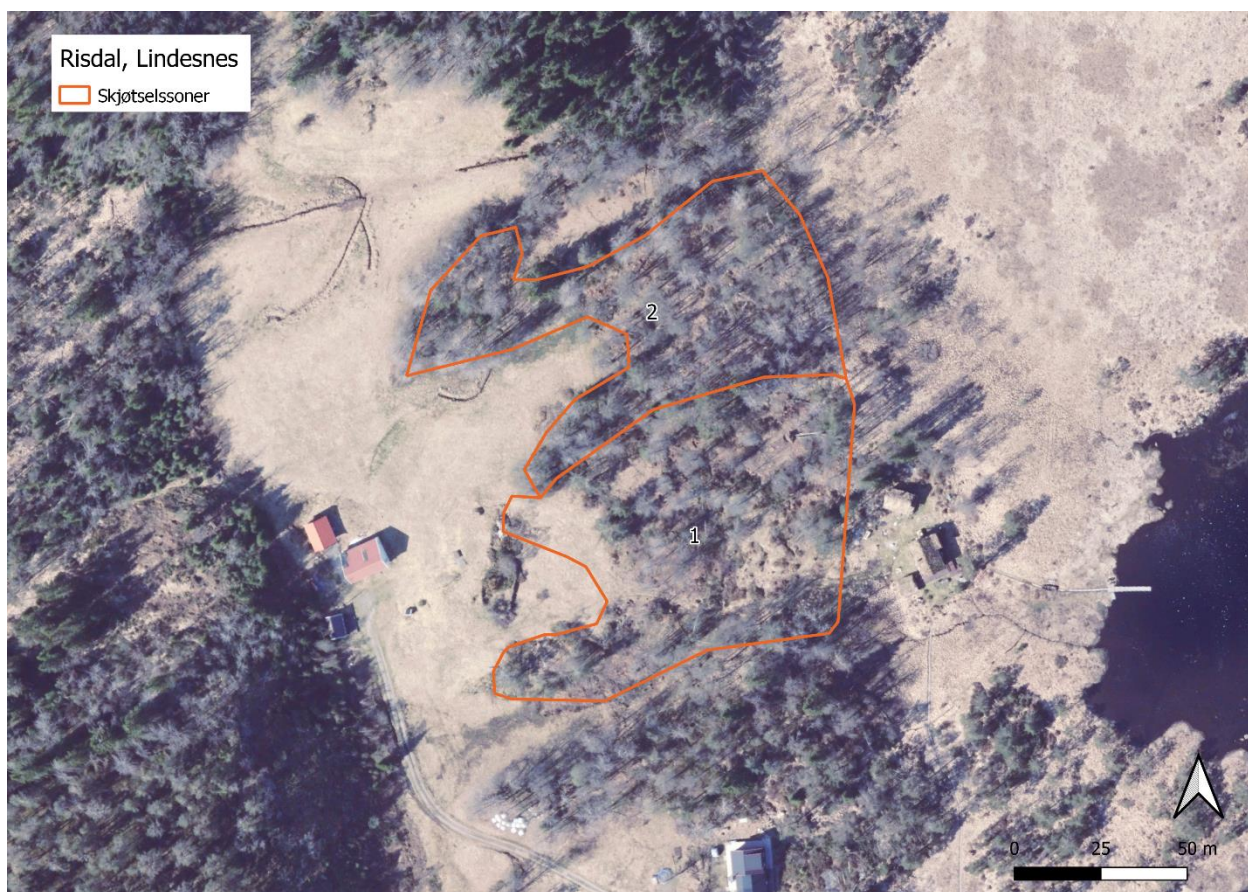
NIN-ID	Områdenavn	Naturtype	Samlet kvalitet	DN13-verdi	Areal (daa)
NINFP2110020837	Risdal	Semi-naturlig eng	Svært lav kvalitet	C	6,5

Arealene som i dag drives intensivt regnes som sterkt endra mark, og vil selv med intensiv restaurering ikke kunne utvikle seg til semi-naturlig eng før om svært lang tid. Disse arealene er i dag dominert av næringskrevende gras og noen få urter. Disse artene utkonkurrerer artene vi gjerne finner i semi-naturlig eng, og selv dersom tilførsel av gjødsel opphører vil disse næringskrevende artene dominere i lang tid.

Figur 3. Semi-naturlig eng kartlagt etter MI-instruks. Arealet har svært lav kvalitet.

4 Skjøtselsforslag

Figur 4. Skjøtselssoner som omtales videre.

4.1 Mål for tiltak/restaurering

Hovedmål: Restaurere og ivareta et verdifullt kulturlandskap med slåtteeng med tilhørende arts mangfold, gjennom aktiv skjøtsel.

Delmål:

- Restaurere og gjenåpne områder med slåttemark, med spredte enkelttrær
- På sikt øke andelen arter knyttet til ugjødsel semi-naturlig eng slik som knollerteknapp, gulaks, kystmaure og tepperot
- Redusere mengden storvokste gjengroingsarter og nitrofile arter

4.2 Aktuelle skjøtselstiltak

Lokalitetene trenger restaurering for om mulig øke verdien. Sonene under henviser til nummereringen i Figur 4.

Sone 1 (6,5 daa):

- Denne sonen bør prioriteres for restaurering ettersom arealet fremdeles har semi-naturlig karakter.
- Restaurering hvor de fleste trær fjernes, men noen enkelttrær som fremelskes kan stå igjen. Eikene, de gamle rognene og bjørkene spares. Ellers gjelder: gradvis fjerne trær og åpne opp, se an ift. kapasitet hvor mye man tar. Rydding av trær bør gjøres gradvis og forsiktig over flere år for å hindre oppgjødsling. Trefelling/rydding gjøres helst på sensommeren, for å svekke trærne i vekstperioden, men for samtidig unngå fuglenes hekkesesong. Da for å skape død ved med interesse for mange arter. Hogstavfall fjernes umiddelbart fra engarealene/arealer som restaureres.
- Rydde busker/kratt/lauvoppslag med ryddesag e.l. Dette gjøres kontinuerlig. Når restaureringsperioden er over og man begynner med ordinær slått bør rydding gjøres rett etter/under slått, ikke tidligere for å unngå skader i blomstringstiden, ikke senere for å ha god effekt på lauvkrattet. Alt avfall fjernes umiddelbart fra området. Gjøres flere år dersom nødvendig.
- Når restaurering er gjennomført: Årlig slått, etter at de fleste engplantene har avblomstret, oftest ikke før 15. juli. Slåttetidspunktet vil variere fra år til år ut fra variasjoner i været og vekstsesongen. Slå ikke lavere enn 5 cm (ikke plenkort) for å skåne engplantene. Høyet bakketørkes i 2-3 dager. Vend gjerne høyet 1-2 ganger i løpet av bakketørkeperioden, det kan bidra til å spre frøene. Rak sammen høyet og fjern det fra enga. Rak grundig for at frøene skal komme i kontakt med jorda og for å fjerne eventuell mose. Ved dårlig vær bør vått høy ikke bli liggende så lenge at det går i oppløsning og tilbakefører næring til enga. Raking/riving som danner små sår i vegetasjonsdekket er viktig for at frø av urter skal kunne frø seg effektivt.
- Gamle steingjerder o.l. i lokaliteten kan ryddes frem. Rydningsrøyser, støttemurer og steingjerder representerer gode leveområder for insekter og andre artsgrupper. Det er derfor viktig at disse kulturminnene holdes lysåpne og ikke gror igjen med busker og trær.
- Gjødselel må ikke brukes på enga.
- Områdene kan slås med tohjulsslåmaskin, ljà eller ryddesag med blad alt ettersom hva som er hensiktsmessig. Ikke bruk tunge maskiner som kan påføre komprimering av jorda og kjøreskader.
- Følge med på utvikling av engarter. Disse bør øke etter noen år med slått.

Sone 2:

- Restaureringsareal som bør ha 2. prioritet. Arealet har skogpreg i dag, og ble vurdert til å være naturtypen skogsmark og ikke semi-naturlig eng. Feltsjiktet domineres av skogarter som blåbær og tyttebær. Arealet var åpent på 1960-tallet og hadde da tydelig engpreg, noe som antas at kan komme tilbake dersom restaurering og påfølgende skjøtsel iverksettes.
- Ved restaurering og videre skjøtsel følges samme prosedyre som for sone 1.

4.3 Oppfølging

Arealet med semi-naturlig eng bør rekartlegges/revurderes etter ca. 10 år, for å vurdere om de kan ha status som utvalgt naturtype. Foreløpig er ikke lokaliteten avgrenset etter DN-håndbok 13. Ved rekartlegging må det også undersøkes om tiltakene har hatt god effekt, og om det evt. er behov for å justere på tiltakene i planen.

5 Kilder

Artsdatabanken. 2018a. Fremmedartslista 2018. <https://www.artsdatabanken.no/fremmedartslista2018>
Artsdatabanken. 2018b. Norsk rødliste for Naturtyper 2018. <https://www.artsdatabanken.no/rodlistefornaturtyper>

Artsdatabanken. 2021. Norsk rødliste for arter 2021. <https://artsdatabanken.no/lister/rodlisteforarter/2021/>

Artsdatabanken og GBIF Norge. 2022. Artskart - internettportal for artssøk. <http://artskart.artsdatabanken.no/>

Bele, B., Svalheim, E. og Norderhaug, A. 2011. Bondens kulturmarksflora for Sørlandet. Bioforsk Fokus 6(4) 2011.

Direktoratet for Naturforvaltning. 2007. Kartlegging av naturtyper - verdisetting av biologisk mangfold. DN-håndbok 13. 2. utgave 2006 (oppdatert 2007). DN-håndbok 13. https://www.miljodirektoratet.no/globalassets/publikasjoner/dirnat2/attachment/54/handbok-13-080408_low.pdf

Miljødirektoratet. 2022. Naturbase. <http://kart.naturbase.no/>

Moen, A. 1998. Nasjonalatlas for Norge. Vegetasjon. Statens Kartverk, Hønefoss.

NGU. 2022a. Interaktivt berggrunnskart fra Norges geologiske undersøkelser sin digitale karttjeneste. <https://geo.ngu.no/kart/berggrunn/>

NGU. 2022b. Interaktivt løsmassekart fra Norges geologiske undersøkelser sin digitale karttjeneste. http://geo.ngu.no/kart/losmasse_mobil/

Svalheim, E., Garnås, I. og Hauge, L. 2018. Slåttemark, veileder for restaurering og skjøtsel. NIBIO Rapport 4/151/2018. https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/bitstream/handle/11250/2579098/NIBIO_RAPPORT_2018_4_151.pdf

Svalheim, E. J. upubl. Utkast til faktaark for naturtypen slåttemark, versjon 29. nov 2014, revidert 2018.

Vedlegg

Bilder

Figur 5. Tidligere semi-naturlig eng som nå er så gjengrodd at det regnes som skogsmark. Lokalteten vil trenge mye restaureringsarbeid, men kan med riktig skjøtsel over tid få tilbake sitt semi-naturlige preg.

5.1 Naturtypelokalitet

Figur 6. Kart over naturtypeavgrensning med svært lav kvalitet i området.

Risdal

Naturtype: D2.1 Semi-naturlig eng (ntyp_D02)

Kartlagt: 23/06/2021

Nøyaktighet: Meget god (5 - 20m)

Størrelse: 6535 m²

Tilstandsvurdering: Svært redusert

Naturmangfoldvurdering: - (Naturmangfold skal ikke vurderes når tilstand er svært redusert)

Samlet lokalitetskvalitet basert på Miljødirektoratets instruks: Svært lav kvalitet

Tilstand beskrivelse: Lokaliteten er i sein gjenvekstsukksesjonsfase og noe som gir svært redusert tilstand.

Naturmangfold beskrivelse: (vurderes ikke da lokaliteten har fått svært redusert på tilstand).

Verdivurdering basert på DN-Håndbok 13: Naturtypen innehar ikke kvalitetene til å bli kartlagt etter DN-Håndbok 13.

5.2 Artsliste

Tabell 2: Artsliste for lokalitet Risdal, basert på feltkartlegging 23.06.2021 og eksport fra Artskart 27.01.2022 (Artsdatabanken og GBIF Norge 2022).

Artsgruppe	Vitenskapelig navn	Norsk navn	Kategori	Seneste funn
Karplanter	<i>Anthoxanthum odoratum</i>	Gulaks *	LC	23.06.2021
Karplanter	<i>Galium saxatile</i>	Kystmaure	LC	23.06.2021
Karplanter	<i>Hypericum maculatum</i>	Firkantperikum	LC	23.06.2021
Karplanter	<i>Lathyrus linifolius</i>	Knollerteknapp *	LC	23.06.2021
Karplanter	<i>Picea sitchensis</i>	Sitkagran	LC	23.06.2021
Karplanter	<i>Potentilla erecta</i>	Tepperot *	LC	23.06.2021
Karplanter	<i>Rumex acetosa</i>	Syre	LC	23.06.2021
Karplanter	<i>Poa pratensis</i>	Engrapp	LC	23.06.2021
Karplanter	<i>Festuca rubra</i>	Rødsvingel	LC	23.06.2021
Karplanter	<i>Stellaria graminea</i>	Grasstjerneblom	LC	23.06.2021
Karplanter	<i>Convallaria majallis</i>	Liljekonvall	LC	23.06.2021
Karplanter	<i>Vaccinium myrtillus</i>	Blåbær	LC	23.06.2021
Karplanter	<i>Vaccinium vitis-idaea</i>	Tyttebær	LC	23.06.2021

* Arten er en kjennetegnende art/tyngdepunksart/skilleart for semi-naturlig eng.

Biofokus

– for et godt kunnskapsgrunnlag

Biofokus er en ideell stiftelse som skal tilrettelegge informasjon om biologisk mangfold for beslutningstakere, samt formidle kunnskap innen fagfeltet bevaringsbiologi. Biofokus ønsker å bidra til en kunnskapsbasert forvaltning av norsk natur.

En kunnskapsbasert forvaltning forutsetter god dokumentasjon av de arealene som skal forvaltes. Biofokus legger derfor stor vekt på feltarbeid for å sikre oppdaterte og relevante data om botanikk, zoologi, økologi, samt avgrensning og verdisetting av områder.

Høy kompetanse er en forutsetning for å kunne registrere og presentere biologisk mangfold-data på en god måte. Biofokus sine medarbeidere er derfor godt skolert innenfor en rekke artsgrupper og har en bred økologisk forståelse for de ulike naturtypene som de arbeider med, det være seg skog, kulturlandskap eller ferskvann. Digitale verktøy som databaser, GIS og bilde-behandling er viktige redskaper i vårt arbeid for å anskueliggjøre naturverdier på en best mulig måte.

Stiftelsen utgir den digitale rapportserien **Biofokus rapport**.

Biofokus rapport 2022–044
ISSN 1504-6370
ISBN 978-82-8209-984-4

Gaustadalléen 21
NO-0349 OSLO
Org.nr: 982 132 924
post@biofokus.no
biofokus.no